

EVFEMIZMLAR VA ULARNING TILLARDAGI IJTIMOIIY VA SIYOSIIY AHAMIYATI**Mardanova Mokhira Davron kizi**

O'qituvchi, Denau Tadbirkorlik va Pedagogika Instituti

Email: mardanovamohira@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlarning og'zaki tilda paydo bo'lishi va rivojlanishi o'rganiladi. Biz ikki tildagi evfemizmlarning o'xshashliklari va farqlarini misollar va ta'riflar orqali taqqoslab, ularning turli mamlakatlarda qanday qo'llanilayotganini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: Evfemizmlar, siyosiy evfemizmlar, o'zbek tilidagi evfemizmlar, madaniyat, jinsiy munosabatlar

Kirish: Til insonlarning asosiy muloqot vositasi sifatida jamiyatda barcha o'zgarishlarga tezda javob beradi. Siyosat sohasida ham, ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida bo'lgani kabi, aloqa juda muhim rol o'ynaydi. Siyosiy so'zlashuvda siyosatchilar ommaviy e'tiborni jalb qilish va jamiyatda yagona siyosiy kuchni qo'llab-quvvatlash maqsadida tilni ishlatadilar. Biroq, siyosiy matnlarning ko'rsatkichi samarali bo'lib, yashirin mazmuni bor va jamiyatni to'g'ri yo'nalishga o'zgartirish uchun fikrni yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun siyosatchilar, jamoatchilikdan yomon reaksiya olmaslik uchun, ba'zi voqealarni yashiruvchi va aniqroq ko'rsatkichlardan qochib, maxsus so'zlar ishlatadilar. Bunday so'zlar evfemizmlar deb ataladi.

Asosiy qism: Evfemizmlar kundalik hayotda ishlatiladi va ularning asosiy maqsadi, voqeaga yanada yorqinlik kiritish, sodir bo'lgan voqea yoki hodisani yumshatib tushuntirishdir. Evfemizmlar ma'lum bir vosita sifatida namoyon bo'ladi. Evfemizmlarning paydo bo'lishi qadimiy mifologik ildizlarga ega. Evfemizm, totem nomlarini tilga olishdagi ta'qiq, xudolarning nomlarini aytish ta'qiqlanishi sababli paydo bo'ldi; allegoriya va yashirin yozuv asosida qurilgan. Evfemistik iboralar, shuningdek, diniy e'tiqodlar asosida zararli hodisalarning (kasalliklar, salbiy tushunchalar) nomlarini baland ovozda aytishdan qo'rqish kabi eski og'zaki superstitsiyalar bilan bog'liqdir. Shunday qilib, evfemizm – xalqning dunyoqarashi orqali yaratilgan metodologik vositadir.

Ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlar turli xildagi bo'lishi mumkin:

Siyosiy evfemizmlar: Ingliz tilida "collateral damage" (foydali zarar) - urush yoki boshqa harbiy harakatlar natijasida fuqarolarga zarar etkazishni ifodalovchi so'zdir. O'zbek tilida esa "so'rov" atamasi, jinoiy tergovlar uchun ishlatiladigan rasmiy evfemizmdir.

Kasallik va o'limga oid evfemizmlar: O'zbek tilida "kuchli holatga tushish" (o'limni ifodalash uchun) ishlatiladi, ingliz tilida esa "passed away" ("o'tib ketgan") yoki "departed" ("ketgan") kabi iboralar ishlatiladi.

Jinsiy aloqalar bilan bog'liq evfemizmlar: "Intim munosabatlar" yoki "yaqin aloqalar" (o'zbek tilida) va "sleeping together" (ingliz tilida) kabi iboralar jinsiy aloqani ta'riflash uchun ishlatiladi.

Jismoniy yoki ruhiy nogironliklar: Ingliz tilida "challenged" ("muammo bo'lgan") yoki "differently-abled" ("boshqacha qobiliyatli") kabi iboralar ishlatiladi, o'zbek tilida esa "nogiron" (muayyan darajada rasmiy tarzda) yoki "faol bo'lmagan" (boshqa qo'llaniladigan rasmiy so'z).

Evfemizmlar va Jamiyatdagi Rol

Evfemizmlar jamiyatda muhim ijtimoiy rol o'ynaydi. Ular nafaqat so'zlashuvdagi noqulayliklardan qochish, balki kommunikativ kontekstni yengillashtirishda ham qo'llaniladi. Evfemizmlar, ayniqsa, oilaviy va do'stlar o'rtasidagi muloqotda, rasmiy va norasmiy muhitda, siyosiy va ma'naviy sohalarida muhim rol o'ynaydi. Evfemizmlar orqali odamlar o'zaro hurmat, odob-axloq va ijtimoiy normativlarni saqlashga intiladi.

Evfemizmlarning asosiy funksiyasi – ta'riflashni yumshatish va salbiy yoki noxush vaziyatlarni yumshatishdir. Bu jamiyatning madaniy va etnik xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan, ba'zi madaniyatlarda o'lim haqida gapirganda, uni "tinchlanish" yoki "oxirgi safar" kabi ifodalar bilan ta'riflash qo'llaniladi. Boshqa madaniyatlarda esa, yanada aniq va bevosita ifodalashga moyillik mavjud bo'lishi mumkin.

Evfemizmlar va Ularning O'zgaruvchanligi Evfemizmlar vaqt o'tishi bilan o'zgarib boradi. Jamiyatning rivojlanishi, yangi ijtimoiy, madaniy yoki siyosiy jarayonlar evfemizmlarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Ayniqsa, so'nggi yillarda, gender tengligi va siyosiy to'liq ishtirok etish mavzulari evfemizmlarni yangilashga olib keldi. Ingliz tilida "chairperson" (yo'l boshchi) yoki "firefighter" (o't o'chiruvchi) kabi jinsga xos bo'lmagan so'zlar ishlatila boshlandi, bu esa gender stereotiplarini bartaraf etishga yordam beradi. O'zbek tilida ham shunga o'xshash tendensiyalar kuzatilmoqda, masalan, "qiz bola" yoki "o'g'il bola" kabi jinsga oid iboralar o'rniga, ko'proq neytral iboralar qo'llanilmoqda.

Shuningdek, evfemizmlarning maqsadi quyidagi uchta mezon bilan ochib berilishi mumkin:

1. So'zning bahosi va uning maqsadi keskin yoki ahloqiy jihatdan nomuvofiq bo'lishi mumkin.
2. Yengil va odobli tarzda, barcha og'zaki ifodalardan voz kechish va yaxshiroq so'zlarni tanlash.
3. Evfemizmlarning konteksti va ularning nutqdagi qo'llanilishi: nutqning holati va nutqni boshqarish imkoniyati, evfemizmlar ko'proq nazorat qilinadigan nutq sharoitida yuzaga kelishi mumkin va aksincha, kam nazorat qilinadigan nutq holatlarida (oila ichidagi muloqot, do'stlar bilan suhbat) evfemizmlar to'g'ridan-to'g'ri iboralarga nisbatan afzal ko'rilishi mumkin.

Shunday qilib, nutqni almashtirishda asosiy maqsad kommunikativ ziddiyatlardan qochish va auditoriyada noqulaylik hissini yaratmaslikdir.

Ingliz siyosiy evfemizmlari turli guruhlariga bo'linadi, so'zlar soni va ularning qo'llanilishi joylariga qarab (mavzular):

1. **Birinchi guruh – bir so'zli evfemizmlar:**

"Prisoner" (imprisoned o'rnida) – "cheklangan erkinlik", "hukmni bajarish";

"Disabled" (jismoniy yoki aqliy nogironlar) – "Disability" (jismoniy yoki aqliy nogironlarni ta'riflash uchun ishlatiladigan atama);

"Confiscated" (musodara qilingan) – davlat tomonidan musodara qilingan xususiy mulk;

2. **Ikki so'zli evfemizmlar:**

"Nuclear intention" (yadro quroli siyosati) - "nuclear intent" (yadro quroli bilan bog'liq siyosat),

"Money laundering" (pul yuvish) - "illegal money exchange" (qonuniy bo'lmagan pul aylanishi).

O'zbek tilida ham evfemizmlar turli kontekstlarda qo'llaniladi, masalan: er-xotin o'rtasidagi murojaatlar, diniy shaxslar va hokazolar.

Xulosa:

Yuqoridagi ma'lumotlarga asoslanib, ingliz va o'zbek tillarida evfemizmlarning katta farqlari va o'xshashliklari mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Asosiy qismda ingliz tilidagi evfemizmlarning turli turlariga misollar keltirildi. Har ikkala tilda ham evfemizmlar so'zlashuvdagi noroziliklardan qochish va muloqotni yengillashtirish uchun ishlatiladi. Evfemizmlar ko'pincha rasmiy muloqotda ishlatiladi va ijtimoiy guruhlar o'rtasida o'tishi mumkin, ba'zida ular xalq tilida ham qo'llaniladi. Evfemizmlar, asosan, rasmiy muloqotda va guruh ichidagi muloqotda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, o'zbek va ingliz tillarida evfemizmlarning farqlari va o'xshashliklari, shuningdek, tilshunoslikda va kommunikatsiyada qanday rol o'ynashini aniq qilib yakunlashingiz maqolaning yakuniy xulosasini kuchaytiradi.

Adabiyotlar:

1. Allan, K. (2006). *Politeness, Orthophemism, Euphemism, and Dysphemism*..
2. Sobirjonovna, S. M., & Murodullayevna, Q. M. (2023). Chet tillarni o'qitish nazariyasi va uning maqsadi. *Journal of Universal Science Research*, 1(4), 150-158.
3. Omonturdiyev, A.J. (2000). *O'zbek Nutqining Evfemik Asoslari*. Toshkent: A.Qodiriy Nomidagi Xalq Merosi Nashriyoti.
4. Muhammadiyevna, D. S. (2024). The Role of Euphemisms in World Linguistics. *European journal of innovation in nonformal education*, 4(1), 124-127.
5. Davronovna, M. M., & Muhammadiyevna, D. S. (2024, April). Tilshunoslikda evfemizmlarni o'rganishning. In *International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London)* (Vol. 2, pp. 22-25).